

2 mei 2026

Posterpresentatie "Plek van verbondenheid"

- Muziek   **Jiahe Liu (Saxofoon)**
Johann Sebastian Bach: Partita a-Moll BWV 1013 – Allemande
- Begroeting   **Karin van Steeg**
Familieleden van 14 Nederlandse gevangenen uit Putten
- Toespraak   **Magdalena Wajsen**
Kleindochter van de Poolse gevangene Kazimierz Wajsen
- Toespraak   **Jacques Durif**
Zoon van de Franse gevangene Louis Durif
- Muziek   **Jiahe Liu (Saxofoon)**
Sergeij Rachmaninow: Vocalise
- Het voorlezen van de namen
- Muziek   **Jiahe Liu (Saxofoon)**
Darius Milhaud: Scaramouche – 3. Satz (Brazileira)

Karin van Steeg

Muzikale bijdrage van Jiahe Liu – saxofoon

Johann Sebastian Bach – *Partita a-Moll BWV 1013 - Allemande*

Lieve aanwezigen, lieve vrienden en vooral dierbare familieleden.

Ik heet u heel hartelijk welkom! Allereerst veel dank aan Jiahe Liu voor deze en de volgende muzikale bijdragen, die deze posterpresentatie een bijzondere betekenis geven.

Jiahe Liu studeert klassieke saxofoon aan het Conservatorium van Hamburg met een speciale focus op kamermuziek en geluidsontwerp.

Mijn naam is Karin van Steeg en ik woon in Nederland. Het is mij een genoegen u te begeleiden tijdens deze posterpresentatie en u allemaal hartelijk welkom te heten.

Vanmiddag verwelkomen we vele internationale gasten, horen we familieverhalen en brengen we een eerbetoon aan de slachtoffers die ons zo dierbaar zijn. Voor mij persoonlijk betekent deze dag veel omdat ik geloof in de kracht van herinneren en verbinden. Samen brengen we onze herinneringen tot leven en geven ze door aan de volgende generatie.

We verwelkomen van harte de gasten uit België, Frankrijk, Nederland, Oekraïne, Polen en Spanje . Fijn dat u hier aanwezig bent!

Vandaag willen we Magdalena Wajsen en Jacques Durif speciaal welkom heten. Zo meteen zullen ze hun familieverhalen delen die een blijvende impact op hun eigen leven hebben gehad.

De aanwezigheid van ieder van u is van grote waarde en draagt bij aan het belang van het monument Ort der Verbundenheit. Dankzij uw deelname worden de slachtoffers niet langer als nummers gezien, maar krijgen ze hun namen en gezichten terug. Dit benadrukt dat zij geliefde mensen waren, die tot op de dag van vandaag worden herinnerd. Laten we blijven samenwerken aan een wereld waarin iedereen gezien en herinnerd wordt, en waarin saamhorigheid centraal staat.

Het ontstaan van Ort der Verbundenheit is het resultaat van een proces, dat vele jaren duurde. Familieleden van voormalige gevangenen gaven aanleiding tot de behoefte aan een nieuw monument in Neuengamme. Dit leidde tot de werkgroep Ort der Verbundenheit.

Tegenwoordig bestaat de werkgroep uit Bernhard Esser, Uta en Halina Kühl, Alyn Šišić, Barbara Hartje, Alexandra Köhring, Martin Zerrath, Tina Henkel, Franciska Thiele, Sven Adebahr en mij.

Lieve vrienden van de werkgroep, willen jullie alsjeblieft opstaan zodat we jullie kunnen bedanken voor jullie werk?

De inzet van de werkgroep Ort der Verbundenheit en hun respectvolle benadering van de slachtoffers en hun familieleden wordt bijzonder gewaardeerd. Het vervult me met grote dankbaarheid dat ik intensief met hen kan werken aan de verdere groei van Ort der Verbundenheit.

Sinds 2015 wordt de werkgroep ondersteund door de Freundeskreis KZ-Gedenkstätte Neuenengamme. De Freundeskreis heeft onlangs geld beschikbaar gesteld voor de financiering van drukplaten. Daarom kunnen familieleden dit jaar gratis deelnemen aan Ort der Verbundenheit. Vanaf deze plaats heel erg bedankt voor deze gulle bijdrage. We hopen dat andere organisaties hun voorbeeld zullen volgen.

Naast de inspanningen van de werkgroep spelen studenten en vrijwilligers ook een cruciale rol bij Ort der Verbundenheit. Het definitieve ontwerp van het monument Ort der Verbundenheit werd gemaakt door een groep studenten van de Universiteit voor Schone Kunsten in Hamburg, onder leiding van professor Jesko Fezer: een drukkerij voor posters, met archiefkasten voor de drukplaten en posterborden voor de presentatie.

Intussen zet een nieuwe groep studenten van deze kunstacademie zich in voor Ort der Verbundenheit:

Béla Dizdar, Greta Lauk, Jonas Bendlin, Lilly Wellner en Lotta Gabele. Hun toewijding en enthousiasme dragen al meer dan een jaar bij aan de voortdurende groei en verbetering van Ort der Verbundenheit.

Ook de vrijwilligers Margalit Goldberg, Emma Roterberg en Jette Verg ondersteunen Ort der Verbundenheit en helpen bijvoorbeeld met het schoonmaken van de drukplaten en posterborden en het drukken van posters.

Geachte professor Jesko Fezer, lieve studenten, lieve vrijwilligers, wilt u alstublieft opstaan zodat we jullie kunnen bedanken voor jullie werk?

Veel mensen zijn actief betrokken bij Ort der Verbundenheit. Helaas is het onmogelijk om hen allemaal bij naam te noemen. Vanaf deze plaats wil ik iedereen bedanken, die op welke manier dan ook heeft bijgedragen aan Ort der Verbundenheit. Toch wil ik graag twee mensen in het

bijzonder noemen, omdat hun werk achter de schermen onmisbaar is en veel erkenning verdient.

Tina Henkel is vanaf het allereerste begin betrokken geweest bij Ort der Verbundenheit en behoorde tot de eerste studentengroep. Ze heeft alle posterontwerpen zo voorbereid, dat ze verwerkt kunnen worden tot drukplaten. Ik bedoel niet alleen de ontwerpen van dit jaar, maar van alle jaren. In totaal zijn er inmiddels 184 posters, die families uit verschillende landen met liefde ontworpen hebben.

De ontwerpen die Tina voorbereidt, worden bij WeLoveLaser door André Bernard gelaserd op acryldrukplaten – een waardevolle bijdrage aan Ort der Verbundenheit. André was ook vanaf het begin toegewijd en verdient onze oprechte dank voor zijn werk en inzet.

Lieve Tina, lieve André, sta alsjeblieft op zodat we jullie kunnen bedanken voor jullie onmisbare inzet!

Mijn inzet voor Ort der Verbundenheit begon in 2017, toen ik de uitnodiging kreeg om bij te dragen aan het nieuwe monument in Neuengamme, met eigen posters voor mijn vervolgde familieleden. Veertien mannen uit mijn familie werden, na de razzia in Putten van 1 oktober 1944, naar Neuengamme gedeporteerd samen met 574 andere razziaslachtoffers. Door me te verdiepen in hun familieverhalen, heb ik een band met hen opgebouwd en begonnen ze voor mij te leven. Van de veertien familieleden stierven er drie in Neuengamme, negen stierven in buitenvelden en slechts twee keerden terug naar huis.

Na posters voor mijn familieleden te hebben gemaakt, introduceerde ik Ort der Verbundenheit in Putten en andere plaatsen in Nederland. Meer dan twee jaar geleden trad ik toe tot het bestuur van de Nederlandse Stichting Vriendenkring Neuengamme, waardoor ik mij nog actiever kan inzetten voor Ort der Verbundenheit. Als contactpersoon help ik Nederlandse familieleden met het ontwerpen van hun poster en geef ik informatie over het monument. Mijn posterproject Ort der Verbundenheit is nu een belangrijk onderdeel van onze stichting.

Door mijn werk voor dit project heb ik geleerd, hoe belangrijk het is om verhalen levend te houden en hoe gedeelde herinneringen mensen met elkaar kunnen verbinden. Daardoor hebben Ort der Verbundenheit en de KZ-Gedenkstätte Neuengamme blijvende betekenis voor mij gekregen.

Terwijl ik me voorbereidde op deze dag, stelde ik mezelf de vraag:

'Wat maakt Ort der Verbundenheit zo bijzonder, in vergelijking tot andere monumenten voor slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog?'

Ik vond een antwoord op deze vraag door de Nederlandse woorden "herdenken" (in het Duits: gedenken) en "gedenken" (in het Duits: sich erinnern) te vergelijken. Hoewel deze Nederlandse woorden misschien vergelijkbaar lijken, is er een belangrijk verschil.

"Herdenken" houdt in dat je plechtig aandacht besteedt aan gebeurtenissen uit het verleden met de nadruk op de gebeurtenis zelf en de betrokken groep. Monumenten dienen vaak als plaatsen voor deze ceremonies, waar gezamenlijk de herinnering levend wordt gehouden.

"Gedenken" (sich erinnern) daarentegen legt de nadruk op individuele en persoonlijke herinneringen. Dit betekent een actieve manier van gevoelens uiten en het bewaren van de herinnering aan een dierbare. Het biedt ruimte om emoties in woorden te vatten en onze eigen vormen van herinnering te vinden, net zoals we dat doen bij Ort der Verbundenheit.

Dit onderscheid verklaart waarom Ort der Verbundenheit zo uniek is als monument. Familieleden krijgen daadwerkelijk de kans, om actief de herinnering aan hun weggevoerde familielid via een persoonlijke poster vorm te geven. Juist omdat familieleden hun gevoelens visueel kunnen uiten, wordt duidelijk dat een foto meer kan zeggen dan duizend woorden. Elke poster is een individuele uitdrukking van liefde, herinnering, verdriet en verlies en herstelt de naam en identiteit van het slachtoffer. Zo blijven hun namen bestaan en zullen niet vergeten worden.

Magdalena Wajsen en Jacques Durif zullen ons zo meteen hun eigen familie verhalen vertellen.

Magdalena Wajsens grootvader, Kazimierz Wajsen, werd uit Polen naar Duitsland gedeporteerd en overleefde ternauwernood zijn deportatie naar het concentratiekamp Neuengamme.

Magdalena Wajsen was 10 jaar oud toen haar grootvader overleed. Ze was te jong om met hem over zijn oorlogservaringen te praten. Dertig jaar na zijn dood bezocht ze Neuengamme voor het eerst. Het was een emotioneel bezoek. Ze maakte vorig jaar de poster van Kazimierz Wajsen. Het is onze eerste poster in het Pools. Ik nodig Magdalena Wajsen van harte uit om haar familiegeschiedenis met ons te delen.

Magdalena Wajsen

Goedendag,

Het is mij een eer hier te mogen zijn en tot u te mogen spreken.

Mijn naam is Magdalena Wajsen, ik ben de kleindochter van Kazimierz Wajsen, gevangene nr. 76633 van het concentratiekamp Neuengamme.

Mijn grootvader werd in mei 1942 als dwangarbeider naar Duitsland gedeporteerd. In april 1944 kwam hij terecht in het Arbeitserziehungslager (werkopvoedingskamp) Hamburg-Wilhelmsburg. Twee maanden later werd hij vrijgelaten en tewerkgesteld in een metaalverwerkende fabriek.

Op 14 oktober 1944 werd hij gearresteerd naar aanleiding van een sabotageactie die in de fabriek aan het licht was gekomen, en naar de Gestapo-gevangenis gebracht. Vijf maanden later, begin maart 1945, werd hij naar het concentratiekamp Neuengamme overgebracht. In de tweede helft van april 1945 werd mijn grootvader naar Lübeck getransporteerd. Hij werd eerst op het schip „Athen“ gebracht, om na enkele dagen samen met andere gevangenen overgebracht te worden naar de „Cap Arcona“ en later weer terug naar de „Athen“. Daar bleef mijn grootvader tot 3 mei 1945. Hij overleefde het en behoorde tot de gelukkigen die een nieuw leven kregen.

Na de bevrijding leerde mijn grootvader Kazimierz in het DP-kamp in Wentorf, niet ver van Neuengamme, mijn grootmoeder Jadwiga kennen, die tijdens de oorlog voor dwangarbeid naar Duitsland was gekomen. Mijn grootmoeder wilde terugkeren naar haar ouders, dus reisden mijn grootouders naar Łódź en trouwden daar. Mijn grootvader voltooide later de economische school en werkte tot aan zijn pensioen als kantoordirecteur.

In zijn vrije tijd speelde hij schaak, hij las graag en leerde graag nieuwe dingen. Hij hield konijnen, hield erg van dieren en zorgde altijd goed voor ze; alle honden in het huis van de grootouders waren zwerfdieren. Hij was een heel goed mens, empathisch en behulpzaam. Hij hield van bloemen en van tuinieren. Hij sprak Duits en Russisch en kende Latijn. Hij was erg nieuwsgierig naar de wereld. Thuis had hij veel boeken. Toen we in mijn jeugd oma en opa bezochten, bracht mijn broer de halve dag door met het lezen in de encyclopedie.

Al als kind wist ik dat mijn grootvader een gevangene in een concentratiekamp was geweest, maar ik besepte niet, ik begreep niet wat voor een zware ervaring dat was geweest. In 1988, toen ik 10 jaar oud was, stierf mijn grootvader aan longkanker. Ik herinner me nog precies hoe lang en

hoe erg hij heeft geleden – het was een strijd van acht maanden. Deze ziekte bepaalde destijds het leven van ons gezin; er waren vaste diensten voor de verzorging van mijn grootvader. Eerst de hoop dat het misschien een vergissing was, dat het te genezen zou zijn. Later consultaties bij verschillende artsen. Uiteindelijk was het een strijd om verlichting voor mijn grootvader, zodat hij zo min mogelijk hoefde te lijden en zodat hij niet alleen was. Ik heb altijd de vraag in mijn hoofd: waarom hij, waarom is hem zoveel kwaad overkomen? Stuur God goede mensen leed omdat zij de kracht in zich hebben om het te verdragen?

In mijn familie werd nauwelijks gesproken over de ervaringen van mijn grootvader. Mijn vader wist van hem over het kamp en van de Cap Arcona, maar de details over de dodenmars, de sabotage in de fabriek en de gevangenschap bij de Gestapo werden hem bespaard. Ik denk dat het mijn grootvader moeilijk viel om hierover te praten; waarschijnlijk was hij bang om aan deze gebeurtenissen terug te denken, want dan zouden de beelden van het leed weer naar boven komen en zou de genezende wond weer zijn opengereten.

Dat we niet over het verleden spraken, was geen teken van gebrek aan respect tegenover mijn grootvader, maar een gevolg van de tijden waarin we leefden. In de Volksrepubliek Polen was het leven zo zwaar: voortdurende onzekerheid, het gevoel van onrechtvaardigheid, het gebrek aan veiligheid. We concentreerden ons gewoon op de problemen van dat moment. Het was in zekere zin een strijd om te overleven. Ik herinner me een verhaal van mijn vader. Enkele dagen na het afkondigen van de staat van beleg, in december 1981, kort voor Kerstmis, bouwde mijn grootvader helemaal alleen een rookoven van een metalen vat en rookte daarin samen met mijn vader ham voor de feestdagen. Mijn vader kwam laat in de avond met de bus thuis, met die geurige ham in zijn tas. En hij was bang dat de ZOMO [de gemotoriseerde reserves van de burgermilitie], mochten ze de bus aanhouden, hem die met zoveel moeite verkregen ham zouden afnemen.

De rokerij is slechts één voorbeeld van grootvaders vindingrijkheid. Hij kon uit het niets iets creëren, schuwde geen werk, gaf nooit op en zorgde altijd voor het gezin. Hij heeft zich veel zelf aangeleerd, maakte figuren van gips die hij later verkocht, vervaardigde fotolijsten, repareerde zijn schoenen zelf; ik dacht altijd dat hij alles kon. Het is moeilijk te zeggen of zijn instelling werd gevormd door zijn oorlogservaringen of dat hij zo was opgevoed.

Mijn grootvader had een zeer pijnlijk verleden: de Gestapo, het kamp, zijn vader en zijn broer werden in Wolhynië vermoord door een bende Oekraïense nationalisten van de UPA, een

andere broer werd vermist. Dit alles had een mens kunnen breken, maar mijn grootvader stond altijd bekend als opgewekt en vrolijk. Hij zong en vertelde veel grappen; soms waren dat zelfs echte toneelvoorstellingen. Ik denk dat hij dat misschien deed om zijn innerlijke leed te overstemmen en de demonen uit het verleden van zich af te schudden.

Hij bleef altijd trouw aan zijn principes; ondanks de druk is hij nooit lid geworden van de communistische partij, hoewel dit vele voordelen zou hebben opgeleverd, niet alleen financiële. Wij waren geen welgestelde familie, maar ik ben er trots op dat mijn grootvader en mijn vader hun waardigheid hebben behouden en in het leven niet de gemakkelijke weg hebben gekozen. Dat is het belangrijkste wat zij mij hebben bijgebracht: niets doen wat tegen de eigen principes ingaat, eerlijk zijn en niet toegeven aan verleidingen. En bovenal: anderen geen verdriet te doen, maar ook resoluut nee te kunnen zeggen. Zij hebben bij mij ook de overtuiging gewekt dat als ik iets doe, ik het grondig en goed moet doen, van A tot Z. Natuurlijk hou ik, net als mijn grootvader, erg veel van dieren en van tuinieren.

Mijn eerste bezoek aan Neuengamme was voor mij zeer aangrijpend. Des te meer omdat mijn grootvader jarenlang niet kon aantonen dat hij gevangene in het concentratiekamp Neuengamme was geweest. Hij zocht al die tijd naar bewijzen daarvoor en schreef naar Arolsen en Neuengamme. Pas na zijn overlijden kwam er post van de gedenkplaats. Ik kan me niet voorstellen dat ik Neuengamme niet zou bezoeken en niet over mijn grootvader zou spreken; dat is mijn plicht, en ik ben er trots op dat hij een held was. Ik denk dat hij nooit had gedacht dat ik hierheen zou komen om zijn verhaal te vertellen, dat ik ook in Neustadt over hem zou vertellen, en dat ik het graf van zijn broer Franciszek zou vinden.

Elf jaar geleden was ik voor het eerst in Neuengamme; daar ontmoette ik veel jonge mensen die aandachtig en met respect luisterden naar de herinneringen van voormalige gevangenen. Toen wenste ik dat het in Polen net zo zou zijn, dat meer mensen zouden leren anderen met respect te behandelen.

Sinds tien jaar zet ik mij als vrijwilliger in Łódź in, de stad waar ik mijn hele leven heb doorgebracht. Ik ben lid van een vereniging die zich inzet voor de herdenking van de slachtoffers van het getto van Łódź. Wij organiseren rondleidingen door het gebied van het voormalige getto en maken joodse begraafplaatsen in Łódź en Pabianice schoon. Het is bemoedigend dat steeds meer mensen in mijn stad interesse tonen voor de geschiedenis van deze multiculturele plek en

de nagedachtenis van de Joodse slachtoffers en Roma in ere houden. Bij de schoonmaakacties op de begraafplaatsen komen groepen jongeren, soms zelfs tot wel 30 personen.

Ik hoor vaak van verschillende mensen dat het dwaas is om aan het verleden terug te denken, waarom zou men het over het leed hebben, dat is toch allang voorbij. Daar ben ik het absoluut niet mee eens, dat is ignorantie. Wij, de nakomelingen van de slachtoffers, moeten hierover spreken, de nagedachtenis van onze voorouders en die van andere slachtoffers van de wreedheid in ere houden. Om hen te eren. En opdat dit kwaad zich nooit meer zal herhalen.

Laten we het hierover hebben, want de wereld raakt het steeds meer uit het oog: de wreedheid van de oorlog is geen abstract begrip, maar duurt onophoudelijk voort.

En tot slot een oproep: als jullie foto's hebben van jullie voorouders, voormalige gevangenen, laat ze ons dan zien. Veel slachtoffers hadden geen familie, of hun familieleden hebben nooit vernomen wat er is gebeurd. Wij hebben de mogelijkheid om een spoor achter te laten van onze grootvaders, grootmoeders en overgrootouders. Laten we dat doen! Dat is onze plicht.

Translation: Martin Reiter

Karin van Steeg

Hartelijk dank, Magdalena Wajsen, voor uw indrukwekkende verhaal.

Na deze indrukwekkende bijdrage luisteren we nu naar de familiegeschiedenis van Jacques Durif. Hij is de zoon van Louis Durif, die begin juli 1944 werd gearresteerd vanwege zijn verzetswerk en gedeporteerd naar het concentratiekamp Neuengamme. In 2025 onthulde de familie de poster ter nagedachtenis aan Louis Durif. Ik herinner me nog goed dat de familie zong terwijl andere familieleden hun posters opplakten, wat het gevoel van saamhorigheid alleen maar versterkte.

Ik wil Jacques Durif hartelijk uitnodigen om ons het verhaal van zijn vader te vertellen.

Jacques Durif

Het is een grote eer om vandaag tot u te mogen spreken, en het is ook een belangrijk moment voor mij en mijn hele familie om hier tijdens deze herdenkingsdagen aanwezig te mogen zijn in de gedenkplaats voor het concentratiekamp Neuengamme. Ik ben me er terdege van bewust wat deze gezamenlijke plechtige herdenking hier voor ieder van ons betekent. En ik bedank de verantwoordelijken van de AG Ort der Verbundenheit (Werkgroep Plaats van Verbondenheid), die mij hebben gevraagd u te berichten wat wij voelen en wat wij tijdens de voorbereidingen op dit bezoek hebben ontdekt.

Op 4 juli 1944 werd Louis Durif, mijn [toen] 32-jarige vader, in Clermont-Ferrand gearresteerd in zijn kantoor bij het daar gevestigde Ministerie van Luchtvaart, samen met 36 van zijn collega's. Als gevolg van een aangifte door enkele van hun collega's werden zij onmiddellijk overgebracht naar de gevangenis. De afdeling, bestaande uit radiotelegrafisten, was verantwoordelijk voor het toezicht op burgervliegtuigen en werd beschuldigd van betrokkenheid bij verzetsactiviteiten, parachutistische operaties en het doorspelen van informatie aan de geallieerden. Op 20 juli werden zij, na martelingen en mishandelingen, gedeporteerd naar het concentratiekamp Neuengamme, waar zij op 31 juli 1944 aankwamen.

Vervolgens werden zij, net als hun ouders en vrienden, naar de buitenkampen van het concentratiekamp Neuengamme gestuurd. 21 van de 36 gearresteerden kwamen niet terug van de deportatie. In het geval van mijn vader gaat het om het buitenkamp in Bremen-Osterort, waar hij onder de ons allen bekende omstandigheden moest werken, ernstig ziek werd en samen met de 'zieken' in een vijfdaagse tocht in de dodentrein, zonder eten en drinken, naar Sandbostel werd teruggestuurd, waar hij op 14 april 1945, de dag na zijn aankomst, overleed.

Ondertussen, op dezelfde dag, 4 juli 1944, maakten mijn moeder en een vriendin een wandeling met mij, toen twee jaar oud, en mijn broertje van negen maanden in de kinderwagen, langs de weg naar Issoire, een klein stadje in de buurt van Clermont-Ferrand. Toevallig heb ik een foto van die gelukkige namiddag teruggevonden. Heeft ze diezelfde dag nog of pas de dag erna vernomen dat haar man was gearresteerd? Ik weet het niet. Ze was 25 jaar oud.

Sinds haar huwelijk in het jaar 1941 had zij drie gelukkige jaren met mijn vader doorgebracht. Zij was zelf vanaf haar zesde jaar wees en had op 16-jarige leeftijd ook haar grootouders verloren. Hieruit blijkt hoe buitengewoon belangrijk deze gelukkige jaren voor haar waren.

Tien maanden lang wachtte ze op nieuws, waarna ze zich, zodra de eerste gedeporteerden terugkeerden, op zoek begaf naar tekenen van leven van mijn vader en in oktober 1945 vernam dat Louis in de dodentreinen was omgekomen.

Er volgde een diepe stilte voor mijn broer en mij.

De hele familie van mijn vader en moeder wilde ons het verhaal van wat er was gebeurd besparen. Onze familieleden durfden dit verhaal zelf niet op te halen, omdat ze vreesden dat de herinneringen, vermengd met verdriet en onbehagen, aan een tijd weer zouden opleven waarin niet alle Fransen deel uitmaakten van het verzet of zich überhaupt bewust waren van wat er tijdens die oorlog was gebeurd.

Of, zoals een neef van mijn vader mij eens zei: „Het was een moeilijke tijd“.

Mijn moeder lag jarenlang, gedurende onze hele jeugd, in een kliniek vanwege ernstige depressies en wij gingen zes jaar lang naar het internaat van de middelbare school. De stilte rond onze vader hield aan, waarbij mijn moeder nooit over deze sombere tijd kon praten. Pas laat, met de geboorte van haar kleinkinderen, slaagde zij erin haar depressie te overwinnen.

Mijn broer en ik groeiden op zonder vader, zonder enig contact met zijn verleden.

De stoffelijke overblijfselen van mijn vader werden in 1973 overgebracht naar Clermont-Ferrand en wij woonden in stilte, net als onbetrokkenen, de begrafenis van deze onbekende in de familiegrafkelder bij.

Pas vorig jaar, ter gelegenheid van de plechtigheid naar aanleiding van de 80e jaardag van de bevrijding in 2025, kon ik de betekenis van deze gebeurtenissen peilen. Het was tijd.

Toen ik met mijn kinderen en neefjes sprak over het idee om een herdenkingsbijeenkomst voor mijn vader te organiseren, werden ze allemaal gegrepen door een sterk verlangen om te ontdekken wat er met hem was gebeurd. Het verhaal van deze vader, over wie ons nooit was verteld, trok ons allemaal als een magneet aan.

Wat had hij in zijn laatste dagen meegemaakt? Wie was hij?

En zo kwam ik vorig jaar met het hele gezin hierheen, in totaal 23 personen, waaronder vijf van zijn zeven kleinkinderen en vijf van zijn achterkleinkinderen, om de plek te leren kennen waar hij tussen juli 1944 en april 1945 het laatste jaar van zijn leven doorbracht. We hoorden over de gruwelen van het concentratiekamp Neuengamme en over zijn dodenmars naar Sandbostel. Diep ontroerd stonden we in stilte te herdenken voor het veld waar het barakkenkamp van het Stalag 25 stond, waar zijn leven samen met dat van duizenden anderen eindigde.

Dit jaar zijn we teruggekeerd om samen met de familieleden die vorig jaar niet konden komen, tussen Bremen en Sandbostel de route van zijn laatste levensdagen te volgen. Ik heb inmiddels fragmentarische getuigenissen gevonden over zijn leven in dit jaar van deportatie en tijdens de dagen op de dodenmars. En ik stel met ontzetting vast dat ik niets over mijn vader wist. Hij was een goede klasgenoot, een voetballer, hij liet zijn mooie stem goed tot zijn recht komen in het koor van de middelbare school, waar hij, net als ik, op een internaat zat; hij hield van zijn beroep als radiotelegrafist, was een knutselaar van portofoons en een jonge piloot. Tijdens de deportatie behield hij zijn waardigheid en stond hij zijn stervende kameraden bij; hij was gelovig en schreef zijn vrouw vóór het begin van de deportatie een prachtige brief.

Een gedeporteerde verzetsstrijder die voor Frankrijk is gevallen. Deze herinneringen die ik in mijn geheugen heb teruggevonden, samen met enkele documenten en de getuigenissen van zijn kameraden, lijken op puzzelstukjes die wij in de familiekring, als het ware onder de paraplu van zijn hier eindigende verhaal, in elkaar hebben gepuzzeld. Wij beleven deze momenten hier, in de familiekring en samen met u. Het zijn trieste en pijnlijke herinneringen, maar wij zijn ook dragers van deze liefde die de dood overwint. En wij zijn het aan onszelf verplicht om de geschiedenis te leren kennen en lessen te trekken uit de gebeurtenissen.

Waarom moesten zoveel mensen onder gruwelijke omstandigheden sterven? Wie was verantwoordelijk voor de haat waarmee zij werden vervolgd? Wat waren de motieven van de verantwoordelijken? Hoe kunnen we voorkomen dat zo iets zich herhaalt? Welke verantwoordelijkheid draagt het individu?

Wat mij betreft zal ik er niet toe overgaan de ander, die qua taal en cultuur vreemd is, te beschuldigen voor de economische en veiligheidsgerelateerde problemen van de huidige wereld. We moeten een houding van compromisloze openheid aannemen en politieke besluitvormers

benoemen die deze waarden belichamen. Wantrouwen en afsluiting van de buitenwereld zijn geen wegbereiders van vooruitgang, maar leiden in feite tot ongeluk.

Een tweede les betreft het belang van veerkracht, die ons wordt meegegeven door elke gemeenschap waartoe wij behoren. Allereerst onze familie, want ik heb mijn vader ontdekt binnen de familiekring, vervolgens onze leefgemeenschappen, ons land en de grote Europese gemeenschap waarvan wij deel uitmaken. Ik heb de sterke samenhang ervaren die de duizend Europeanen belichamen die vorig jaar in Neuengamme aanwezig waren. Wat een kracht dat wij hier allemaal, verenigd in een gemeenschappelijke herinnering, bijeenkwamen!

Ten slotte wil ik Karin van Steeg, de werkgroep Ort der Verbundenheit (Plaats van verbondenheid) en ook alle aanwezige gasten bedanken.

Hartelijk dank aan iedereen die deze momenten van herdenking van onze overleden ouders en vrienden mogelijk maakt en organiseert. Hun vastberadenheid en steun zijn onmisbaar om vergetelheid tegen te gaan en ervoor te zorgen dat het verleden zich nooit zal herhalen.

Ik bedank u allen van harte!

Translation: Martin Reiter

Karin van Steeg

Dank u, Jacques Durif, voor uw prachtige persoonlijke verhaal. Zo meteen horen we weer een muzikale bijdrage van Jiahe Liu.

In de tussentijd vragen we alle familieleden, die dit jaar of in voorgaande jaren een poster voor een familielid hebben ontworpen, om hun drukplaat bij de tafels op te halen. De drukplaten die volgens hun ontwerpen zijn vervaardigd, liggen hier klaar op alfabetische volgorde.

U mag met uw drukplaat naar voren komen en u hier bij het podium naast elkaar opstellen. Indien nodig vormen we rijen achter elkaar. Het is voor ons belangrijk dat alle drukplaten duidelijk zichtbaar zijn.

U kunt nu uw drukplaat ophalen.

Muzikale bijdrage van Jiahe Liu – saxofoon

Sergeij Rachmaninow – *Vocalise*

Ik wil nu alle familieleden hier vooraan, vragen hun drukplaat omhoog te houden en om de beurt de naam van hun vervolgde familielid duidelijk en luid te zeggen, zodat we deze allemaal goed kunnen horen.

Vanuit mij gezien beginnen we aan de linkerkant aan het begin van de eerste rij. In de volgende rij neemt de persoon achter de laatste spreker het over, totdat iedereen aan de beurt is geweest. Let goed op elkaar, zodat de namen goed op elkaar aansluiten. Als het nodig is, kun u een klein knikje geven aan degene die na u komt, als u klaar bent.

Wij verzoeken alle aanwezigen om op te staan tijdens het voorlezen van de namen, als eerbetoon aan de slachtoffers, van wie we de namen horen.

We beginnen nu met het lezen van de namen.

[De namen lezen]

Dank u wel! Laten we nu samen onze dierbaren gedenken met een minuut stilte.

[Een minuut stilte uit respect voor de slachtoffers]

Dank u wel voor uw bijdrage aan dit respectvolle moment! Jiahe Liu zal nu een laatste muziekstuk uitvoeren. U kunt met uw drukplaat vooraan blijven staan.

Muzikale bijdrage van Jiahe Liu – saxofoon

Darius Milhaud – *Scaramouche - 3^e deel (Brazileira)*

Nu is het tijd om de posters samen op te plakken. U kunt de drukplaat afgeven op weg naar de uitgang. Bij de uitgang vindt u de tafels met de gedrukte posters, die ook alfabetisch zijn gerangschikt. Neem de tijd en geef elkaar ruimte bij het opplakken van de posters. Let ook op uw kleding: de lijm is moeilijk uit te wassen. Als u hulp nodig heeft, kunt u het aan een van ons vragen. We zijn herkenbaar aan het naambordje.

Ik neem nu afscheid van u en kijk ernaar uit, deze bijeenkomst af te sluiten met een gesprek bij de posters. Aarzel niet om ons aan te spreken!

Hartelijk dank voor uw aandacht en ik wens u onvergetelijke momenten bij het gezamenlijk opplakken van de posters!